

А.В. Доўгаль

ЭМАТЫЎНЫЯ ВЫКАЗВАННІ З ЧАСЦІЦАМІ ЯК І ШТО Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Уступныя заўвагі. Эматыўнымі з’яўляюцца тыя выказванні, камунікатыўная мэта якіх заключаецца ў выражэнні эмоцый чалавека. Адным з фармальных паказчыкаў эматыўнасці выступае часціца, якая стварае мадальна-эмацыйную рамку выказвання. Пры аналізе канструкцый *Я баюся, што Пятро не прыйдзе* і *Няўжо Пятро не прыйдзе?* У.Р. Гак звяртае ўвагу на тое, што прадметны змест у іх аднолькавы – гаворка ідзе пра суб’ект *Пятро* і яго дзеянне *прыйсці*, аднак эмацыйная рамка фармуецца па-рознаму: у першым выказванні дзеясловам *баюся*, у другім – часціцай *няўжо*. Калі ў першым выпадку “слова, якое ўтварае эмацыйную рамку, называе эмацыйны стан моўцы, то ў другім “рамачны кампанент” не валодае намінацыйным значэннем і, значыць, не называе, а выражае адпаведны эмацыйны стан суб’екта маўлення” [1, с. 5]. З гэтага відаць, што ў першым выказванні пераважае лагічны план зместу, таму яно не з’яўляецца эматыўным, а ў другім – эмацыйны, што дае падставы кваліфікаваць яго як эматыўнае выказванне.

Аб'ектам даследавання ў дадзеным артыкуле сталі эматыўныя выказванні з часціцамі *як і што*.

Эматыўныя выказванні з часціцай *як*. Такія выказванні выражаюць крайнюю ступень здзіўлення, напр.:

(1) Чувак *сцішыўся, змяніўся з твару*: з чырвонага зрабіўся бледным. Спытаў бадай пачціва: “Дык мне здаваць справы?” – “*Каму?*” – “*Як – каму! Вы ж назначылі Залозу*”. – “*Я нікога яшчэ нікуды не назначаў, працуйце*”. (І. Шамякін “Губернатар”);

(2) Дачка. *Задзірацца пачаў Мухамед. Та та. А наш малыш на тойк яму морду? Малайчына! Дачка. Але і нашаму дасталася. Яму адарвалі вуха. Та та. Як вуха? Адарвалі вуха? Дачка. Ну, так. Зусім. У руках нясе. Мухамед нагой наступіў. І адарваў. (Паказвае.) Хр-р-р-рась!.. Мама. Божа мой, божа! Яго ж трэба да доктара, да хірурга. Дачка. Мама! Яго не да хірурга трэба, а да краўца! У яго адарвалі вуха ад шапкі!* (А. Макаёнак “Зацюканы апостал”).

Адзначым, што прыведзеныя эматыўныя выказванні ўжываюцца ў дыялагічным маўленні як перапытанне, рэпліка-адказ на пачутае, пры гэтым яны могуць утрымліваць слова (ці некалькі слоў) з папярэдняга выказвання суразмоўцы, якое выклікала эмоцыі. Паводле структуры такія выказванні з’яўляюцца няпоўнымі сказамі, якія афармляюцца пытальнай, клічнай ці пытальна-клічнай інтанацыяй. Пасля эматыўных выказванняў з часціцай *як* звычайна ўжываецца яшчэ адна фраза, у якой раскрываецца прычына моцнага здзіўлення. Здзіўленне як асноўная эмоцыя, якая выражаецца ў такіх эматыўных выказваннях, у розных сітуацыях можа набываць розныя тэмбры (семантычныя адценні) – збянтэжанасці, недаўмення, абурэння і інш.

Эматыўныя выказванні з часціцай *што*. Выказванні з часціцай *што*, якая паходзіць ад пытальнага займенніка, выражаюць здзіўленне і афармляюцца пытальнай або пытальна-клічнай інтанацыяй, напр.: “*Сёння табе будзе сюрпрыз*”. – “*Які?*” – “*Толя сказаў, што прывядзе паказаць сваю дзяўчыну*”. – “*Ён што, жаніцца збіраецца?*” – “*Усё можа быць. На апошнім курсе хлопец...*” – “*Вушы яму яшчэ трэба надзёрці*”. (І. Шамякін “Губернатар”); Бацька. *Сам ён, сыноч наш, сцёр з жыцця і сябе, і сям’ю сваю. Колькі жыў, ніводнага разу не бачыў, каб чалавек піў так заўзятая... Маці. Не кажы пра*

яго так! Ён жа сын табе. Ну, што ж рабіць, калі на яго такое ня-
шчасце звалілася... Бацька. Якое няшчасце? Ён *што*, аднарукі, сля-
пы, кульгавы? Няшчасце... (А. Дудараў “Парог”). У дыялогах такія
выказванні з’яўляюцца сустрэчным пытаннем. Іх структурная адмет-
насць у тым, што часціца абавязкова спалучаецца з асабовым зай-
меннікам і знаходзіцца ў постпазіцыі да яго. У маўленні пасля сінтаг-
мы з займенніка і часціцы ў такіх выказваннях узнікае доўгая паўза,
якая на пісьме перадаецца працяжнікам або коскай.

Магчымыя таксама выпадкі, калі часціца *што* ўжываецца перад
займеннікам, напр.: *Дзед. Нейкая вар’яцкая дэманстрацыя. Сабралася
арава патлатых і барадатых хлостоў, а з імі амаль голыя шлюхі.
Топчуцца на вуліцы з такімі плакатамі, што сорамна не толькі гля-
дзець... нават не ведаю, як і расказаць такое. І гарляняць на ўсю глот-
ку, да хрыпаты: “Свабоду сексу! Сексу волло!” Што яны, звар’яцелі?
(А. Макаёнак “Зацюканы апостал”). У дачыненні да падобных выказ-
ванняў у рускай мове Л.А. Пятроўская заўважае: “У выказваннях з
прэпазіцыйнай часціцай змякчаецца выражэнне эмацыійнай рэакцыі
моўцы і ўзмацняецца пыталнае значэнне” [1, с. 39]. Такое становіш-
ча часціцы супадае з пазіцыяй пыталнага займенніка ў пыталных
сказах, а іх этымалагічная сувязь з’яўляецца прычынай змянення су-
адносінаў эматыўнага і пыталнага складнікаў у змесце выказвання.*

Заклучэнне. Такім чынам, эматыўныя выказванні з часціцамі як
і *што* належаць да эматыўных на той падставе, што часціцы фармі-
руюць іх эматыўнае значэнне – эмоцыю здзіўлення.

Літаратура

1. *Пиотровская, Л.А.* Эмотивные высказывания в современном русском
языке: учеб. пособие / Л.А. Пиотровская. – СПб.: Образование, 1993. – 71 с.